

I.DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKLER

Savaşın getirdiği sonuçlar:

1. Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarının son bulması

2. Avrupalı devletlerin güç kaybetmeleri

3. Japonya ve ABD'nin ticari kazançla çıkmaları

Bu savaştan önceki yüzyılı kısaca hatırlayalım. 1815 Büyük Avrupa Barışı, Avrupalı devletlerin hızla zenginleşmelerine vesile oldu. Çünkü bütün enerjilerini sadece Üçüncü Dünya ülkelerine ve sömürgelerine yönelttiler. Ancak bu zenginlikten en büyük payı İngilizler aldılar.

Bu dönemde Prusya; Avusturya ve Fransa'yı yenerek tarih sahnesine hızlı bir çıkış yaptı(1866 ve 1870). Diğer taraftan eğitime ve sanayiye verdikleri önemin sonuçlarını kısa sürede aldılar. Paul Kennedy'nin "Büyük Güçlerin Yükselişleri ve Düşüşleri" kitabında verdiği rakamlarına göre (s.234); Almanlar, kişi başına sanayileşme düzeyinde, 1800 yılında Fransa ile aynı oranda iken, 1900'e gelindiğinde Fransa'yı geçtiler. 1900 yılında İngiltere 100 kabul edildiğinde Almanya 52, Fransa ise 39 idi. 1914 yılına gelindiğinde ise Avusturya-Macaristan da dâhil edildiğinde, gelişmenin Almanların lehine devam ettiği anlaşılıyordu.

Almanya gerçekleştirdiği bu hızlı gelişmeye rağmen, halen ciddi anlamda sömürgelere sahip olamamıştı. Rakibi İngiltere ise sanki sömürge sahipliği şampiyonuydu. İngiltere bir sömürge imparatorluğuydu. İngilizler, Almanya güçlenip kendisine ciddi bir düşman oluncaya kadar askeri harcamalarını çok düşük tuttular. Ancak Almanya'nın güçlenmesi üzerine, 1880'den itibaren askeri harcamalarını artırdılar. Önceleri GSMH'dan askeriye sadece yüzde iki pay ayırırken bunu yüzde onun üzerine çıkardılar. Bu ve benzeri davranışları sonunda İngiltere'nin ekonomik gelişmesi yavaşlamaya, Almanya'nın ise hızlanmaya başladı. Aradaki fark gittikçe kapanıyordu.

Paul Kennedy'nin verdiği bazı rakamlar şöyle (s.234): 1880'de Demir-çelik üretimleri; İngiltere 8,0, Almanya 4,1 milyon ton iken, 1913'de İngiltere 7,7 milyon ton da kalmış Almanya ise 17,6 milyon tona yükselmişti. Enerji tüketimleri ise 1890'da İngiltere 145, Almanya 71 milyon metrikton iken, 1913'de İngiltere 195, Almanya ise 187 milyon metrikton idi. Alman denizaltı gücündeki gelişmeler İngiltere'nin tek üstünlüğü olan deniz gücünü bile yakalamak üzereydi. Savaş gemisi tonajları 1880'de İngiltere 650.000, Almanya 88.000 ton iken, 1914 yılında İngiltere 2.714.000, Almanya ise 1.305.000 ton idi. **Ama hâlâ, Almanya'nın sömürge imparatorluğu yoktu. Yeni ucuz kaynaklar olmadan gelişmeyi aynı hızla sürdürebilmeleri de zordu.**

İşte bütün bu görünen ve görünmeyen sebeplerden dolayı Almanya I.Dünya Savaşını başlattı. P.Kennedy'ye göre (s.297) Avrupalı aydınların çoğunluğu, Temmuz/Ağustos 1914'te başlayan bu savaşın "Noele kadar bitmiş" olacağını düşünüyordu. Ama başlangıçta akla gelmeyen ya da iyi düşünilemeyen etmenlerin sonucunda savaş dört ay yerine dört yıl sürdü. (Konu bu yönüyle ABD'nin iç savaşındaki Kuzey-Güney mücadelesine tıpatıp benziyor. Orada da Kuzeyliler kısa sürede galip gelirler denildi. Ama savaş dört yıl sürdü.)

I. Dünya Savaşı'nın uzun sürmesi, Avrupalıların sömürgelerinden elde ettikleri birikimlerini azalttı. Hatta borçlu hale getirdi. P. Kennedy'ye göre (s.312) sadece İngiltere'nin savaş harcamaları 1913 ile 1918 arasında tam 22 kat arttı. 1918 yılında savaş harcamaları, toplam devlet harcamalarının yüzde sekseni, GSMH'nin da yüzde 52 si oranına ulaşmıştı.

Rusya, savaş sırasında 1917 Ekim Devrimi'nin sonunda çöküntüye uğradı. Savaş dışı kaldı. Diğer taraftan Fransa, ekonomik açıdan savaşa dayanamayacak konuma geldi. İngiltere'de de sıkıntılar başladı. Artık savaşın Almanlar tarafından kazanılacağına inanılmaya başlandı.

Bu durum karşısında ABD daha fazla tarafsız kalamadı. **Amerikalılar, kendilerine asıl rakip olarak Almanya'yı görüyorlardı. Alman İmparatoru II. Wilhem yeni yüzyılı "Alman Yüzyılı" olarak ilan etmişti.** Demek ki, bugün olmazsa yarın karşı karşıya gelebilirlerdi. Ayrıca ABD, ihracatının önemli bir kısmını İngiltere ve Fransa'ya yapıyordu. Bu ülkelerin yenilmesi ABD ihracatının sonu olurdu. Almanların da aşırı gururlanmaları ve hatalı politikaları sonucunda ABD, kendi bağımsızlık savaşında rakipleri olan İngiltere ve Fransa'nın safında savaşa girdi. Doğrudan askeri güç kullanmadı. Ama Avrupa'ya borç para karşılığı olarak silahlar verdi. Böylece ABD, hem İngiltere ve Fransa'yı kendisine borçlu hale getirdi, hem de Almanya'nın yenilmesini sağladı.

Bu savaşın sonunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu son buldu. Aynı şekilde Almanların müttefiki olan Osmanlı İmparatorluğu da 619 yıllık yaşamının sonuna geldi.

O güne kadar dünyanın gördüğü bu en büyük savaşın galipleri, İngiltere ve Fransa'nın oluşturduğu İtilaf Devletleri oldu. Ama durum sanki, elli raunt dövüşen iki profesyonel boksörden birinin, ellibirinci rauntta galip gelmesi gibiydi. Bu duruma "mağlup sayılır bu yoldaki galip" de denilebilir. Rusya ise kendi iç sorunları yüzünden savaş dışı kalmıştı. Ama zaten 1916'nın sonuna gelindiğinde, P. Kennedy'ye göre (s.309) Rus ordusunda, yaklaşık 3,6 milyon ağır hasta, ölü ve yaralı vardı. Ordularındaki 2,1 milyon asker de, rakiplerince esir alınmıştı. Ekonomisine verdiği hasar ise daha fazlaydı. Yani, Ruslar da kötü durumdaydı. (İhtilaller de böyle bir ortam ister.)

Japonya ise Dünya Savaşı başladığında, kalkınmak için Batıdan aldıkları borçlarla, neredeyse en borçlu ülke konumundaydı. Büyük güçler arasına da girememişti. Ancak savaşın Avrupa merkezli olmasından iyi yararlandılar. Savaştan çok önce 1902 yılında, Ruslara karşı İngilizlerle müttefik olmuşlardı. Gerçi İngiltere için bu birliktelik 1905 yılından sonra bitmişti, ama aralarındaki antlaşma resmen yürürlükteydi. Japonya, Dünya Savaşı başlayınca, bu antlaşmaların maddelerini kendince yorumlayarak hareketlerini tayin etti. Çin'de ve Orta Pasifik'te bulunan Alman sömürgelerini istila etti. İngiliz bayraklarını gemilerine çekerek refakat donanmacılığı yaptı. Uzak Doğu'daki ticareti ele geçirdi. P. Kennedy'ye göre (s.293) İngilizler, Japonların bu davranışlarından hoşlanmıyorlardı. Ama kendileri de Uzak Doğu ile ilgilenebilecek durumda değillerdi. Ayrıca dost bir Japonya, düşman bir Japonya'dan daha iyiydi. Çünkü Japonlar, Uzak Doğu'daki İngiliz sömürgelerine saldırsalardı, İngiltere için sıkıntı olurdu. (Japonların bu kural dışı davranış biçimleri, günümüzde de ticari alanda görülebilmektedir.)

Japonların bu uluslar arası kurallara uymayan ama ülkelerinin menfaatlerini kollayan hareketleri, onların savaştan ABD ile birlikte en kârlı çıkan ülke olmalarını sağladı. Batıya olan bütün borçlarını ödedikleri gibi, borç verebilecek ülke konumuna geldiler.

I. Dünya Savaşı için söylenebilecek şey, savaşın hepsinin kaybettiği, dışarıdan müdahale edenlerin ise kazançlı çıktığıdır.

DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKLERİN KONUMU

Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girişi ve sonucu Türkiye'de çok tartışılan bir konudur. Bu nedenle, olayların kısaca irdelenmesinin gerektiğine inanıyorum.

Osmanlı'daki İttihat ve Terakki (Birleşme ve İlerleme) Komitesi, kurulduğu dönemde tek parti konumundaydı. Dolayısıyla 1908 öncesinde, ülkedeki bütün kesimleri ve her eğilimi bünyesinde barındırıyordu. **Bu nedenle İttihatçılar, önceleri Osmanlıcılık ülküsünü savundular.** Ama 1908'den 1913'e kadar gelişen olaylar, İttihatçılarda düşünce değişikliğine yol açtı. Gelişen olayların sonucunda Parti içerisindeki Gayri-Müslimler zaman içerisinde azaldılar ve tasfiye oldular. Partinin hakimi Türkler oldu. Fakat yine de farklı fikirlerdeki insanları barındırıyordu. **Değişen parti, 1913'ten sonra sloganlarını da yeniledi. Millet, Halk ve İslâm kardeşliği kavramları yüceltmeye başlandı.** Bu nedenle, Araplarla ve imparatorluğun doğusundaki Müslüman halklarla yakın ilişkilere girildi. Osmanlı padişahları tebaası içerisindeki Türk olmayan Müslüman halka hangi gözle bakıyorlarsa, İttihat-Terakki yönetimi de aynı gözle bakıyordu.

1914 yılına gelindiğinde Avrupa'da kamplaşma hızlandı. İngiltere-Fransa ve Rusya, İtilaf Devletleri olarak birleştiler. **Kitabın Rusların Avrupa'dan Barutu Almaları bölümünde daha önce görüldüğü gibi Ruslar ve İngilizler, Osmanlı İmparatorluğu'nun ortadan kaldırılması için 1908'de anlaşmışlardı.** P. Kennedy'ye göre (s.295) Ruslarla yapılan bu anlaşma İran, Tibet ve Afganistan'ı da kapsıyordu. (Robert Mantran ise (cilt II, s.215), iki yöneticinin Reval şehrinde yaptıkları antlaşmanın gizli olduğunu, dolayısıyla maddelerinin bilinmediğini yazar.)

Elbette elde kesin bilgiler yoktur. Olması da pek mümkün görünmüyor. Ama mantıklı fikir yürütülerek gerçeğe yaklaşılabılır. **İngilizlerin bu anlaşmadan bekledikleri üç önemli fayda vardı.** Birincisi, petrol yataklarının olduğunu anladıkları Orta-Doğu bölgesi ve Arabistan üzerinde egemen olmaktı. İkincisi, gittikçe güçlenmesinden çekinmeye başladığı Almanya'yı, Avrupa'nın kara bölümüne sıkıştırmaktı. Almanların, Osmanlılara karşı ilgisini biliyorlardı. Eğer, Almanlar ile Osmanlılar birleşirlerse bütün planları çıkmaza girerdi. Bu nedenle Almanların önüne set çekmeleri için, Rusların Balkanlara hakim olmalarına göz yumulmalıydı. Böylece Almanlara tek çıkış yolu olarak Baltık Denizi bırakılacaktı. Orada da İngiltere kendine güveniyordu. Üçüncü sebep ise, Hindistan'ın İngiltere üzerindeki yükünü azaltmaktı.

Kamplaşan Avrupa'daki diğer gurup, Almanlardan oluşuyordu. Bunlar, Almanya ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu idi. Kamplar arasındaki diplomatik notalar 1914 yılında ultimatolara dönüştü. İttihat ve Terakki üyelerinin bir kısmı, İtilaf Devletleriyle yakınlaşmayı arzuladılar. İttihatçı liderlerden Cemal Paşa bu konuda, Fransızlara antlaşma bile önerdi. **İngilizler, Osmanlı toprakları konusunda Ruslarla anlaşmışları için, Türklerle birlikteliğe soğuk bakıyorlardı.**

Bir gurup İttihatçı, Paris ve Londra ile görüşmeler yaparken, İstanbul'da gizli bir antlaşma yapıldığı söylentisi çıktı. Robert Mantran'a göre (cilt II, s.273) Sadrazam Sait Halim Paşa, Talât Paşa ve Enver Paşaların katıldığı, Alman elçisi Von Wagenheim ile birlikte yapılan toplantıların sonunda Almanya ile bir antlaşma yapılmıştı. Aslında yapılan bu antlaşma, ilke olarak sadece, Ruslara karşı bir savunma sözleşmesi niteliğindedir.

Yapılan bu antlaşmaya Sultan Reşat (V. Mehmet) rıza gösterdi. Çünkü bu antlaşma aslında, o günlerin ortamında yapılan gerçekçi bir sözleşme gibi görünüyordu.

Çünkü, Türklerin ezeli düşmanı Rusya idi. Çok uzun süredir, diğer büyük güçlerin yardımı olmadan Ruslara karşı koyamıyorlardı. Daha 1877-78 yani 93 Harbinde, İngilizlerin

yardımlı olmasa imparatorluk bile kalmayacaktı. Zaten bu durumu çok iyi gören II. Abdülhamit de, hemen yardım istemişti.

Ruslar ile İngilizler, artık Osmanlı toprakları üzerinde anlaşmalarına göre, bu iki devletin birleşmesinin karşısına Osmanlı'nın hangi gücü çıkacaktı? Daha 1912 yılında sadece küçük Balkan Devletlerine karşı savaşmadan ve onursuzca İstanbul'a kadar çekilen ve Edirne'yi kaybeden ordu mu karşı koyacaktı? Hem de Şükrü Er'in aktardığına göre (s.124), 160.000 kişilik Osmanlı ordusunu, Balkanlı bütün devletlerin ancak toplayabildiği 17.000 asker karşısında bozguna uğratan komutanlar mı engelleyecekti? Büyük bozgunlar ufak sebeplerle oluşmazlar. Bu kural insanlar, şirketler, ordular ve devletler için de geçerlidir. Balkan bozgunu, devletin çöküşünün bir göstergesiydi.

Diğer taraftan **İtilaf Devletleri yani İngiliz, Fransız ve hattâ Ruslar, Osmanlılar dahil dünyadaki bütün Müslümanlara sıkıntı veren devletler değil miydi?** 93 harbinin sonunda Osmanlı'ya yardım için geçici olarak istediği Kıbrıs'a, İngiltere el koymamış mıydı? Hattâ bununla da yetinmeyerek, 1882'de Mısır'ı işgal etmemişler miydi? 1881'de de Fransızlar, hiçbir sebep yokken, özerk de olsa, Tunus'u Osmanlı'nın elinden almamışlar mıydı? (Tunus, 1705 yılında özerk hale gelmişti.) **İngiltere ve Fransa'ya borçlanan Osmanlı'nın, diplomat ve vatansever padişahı II. Abdülhamit, bu oldu-bittilere karşı gelebilmiş miydi?** Bırakın karşı çıkmayı, aynı Abdülhamit Han çok üzülmesine rağmen, 1881 yılında Muharrem Kararnamesi ile, Dünyu Umumiye Reisliğini kurmamış mıydı? Böylece bazı gelirlerin alacaklı olan Batılılar tarafından, günümüzdeki IMF'den daha sert şekilde ve doğrudan toplanmasını kabul etmemiş miydi?

Halbuki Almanların, Osmanlı'ya karşı tek hataları, 93 harbinde Ruslara ses çıkarmamalarıydı. Ama Berlin Konferansında Bismarck, engin diplomasisi sayesinde bu hatasını biraz olsun hafifletmişti. Savaş sonrası imzalanan ilk metnin değişmesini sağlamış ve Türklerin daha az zarar görmelerine vesile olmuştu. Bismarck bunu yaparken, Rus seçkinlerinin kendisine içerlediklerini de biliyordu. Ama aldırmadı. Çünkü, o dönemde Rusların, Almanların paralarına ve bilgilerine ihtiyaçları vardı. O günlerde Ruslara teknik yönden yardım eden tek devlet, Almanya idi. (Bu konuda kitabın Rusların Avrupa'dan Barutu Almaları bölümünde daha geniş bilgi verildi.)

Diğer taraftan P. Kennedy'ye göre (s.297) Avrupalı aydınlar, I. Dünya Savaşının çok kısa süreceğini ve Almanların galibiyetiyle sonuçlanacağını söylüyorlardı. Bütün ekonomik ve teknolojik görünür göstergeler, Almanların galip geleceğini gösteriyordu.

Bütün bu şartlar değerlendirildiğinde ortaya şöyle bir durum çıkıyordu. **Almanların tarafını tutmak; İngiliz, Fransız ve Ruslara karşı öncelikle mali boyunduruktan kurtulmak için tek şanstı.** Ayrıca Almanların para ve teknolojik silah desteğiyle **Ruslara karşı elde edilecek zafer, Müslüman olan Kafkas halkı ile Orta Asya üzerinde bir heyecan ve başkaldırı isteği yaratabilirdi.** Diğer taraftan yeni topraklar alınmasa bile, yöneticilerinin çoğunun doğum yerleri olan ve Balkan Savaşında kaybedilen yerler ile, 93 Harbinde kaybedilen Doğu illeri belki geri alınabilirdi. (Nitekim eğer 1918 yılının başlarında Almanlar Kâbil ile uğraşarak Hindistan'ı hedefleyeceklerine, Türkmenlere zamanında destek verebilselerdi, Orta Asya'nın bağımsızlığına kavuşması an meselesiydi.)

Savaşta tarafsız kalındığı ve savaşın sonunda Almanların yenildiği bir ortamda, geleceğe nasıl güvenle bakılabilirdi? Osmanlı devletini paylaşmak için aralarında anlaşmış Büyük Güçleri, hangi ince politika ya da hangi kuvvet engelleyebilirdi? Tarafsız kalınır ve savaşı Almanlar kazanırsa, onların sömürge imparatorluğu heveslerine, Orta Doğu ile ilgili arzularına nasıl engel olunabilirdi?

Bütün bu hesaplara ve Ruslara karşı Almanlarla ortak savunma antlaşması imzalanmasına rağmen **İttihatçı yöneticiler; İtilaf Devletleri ile, en azından savaşta tarafsız kalmak için, görüşmelerini sürdürdüler.** Ancak bu sırada beklenilmeyen bir olay oldu. Almanların iki zırhlısı Goeben ve Breslau, Fransızların 1881'de Kuzey Afrika'daki üslerini bombaladı. Bu üsler aslında Osmanlılardan sebepsiz yere gasbettikleri bölgelerdeydi. İngiliz ve Fransız donanmasının kendilerini kovalamaları üzerine, bu iki zırhlı Çanakkale Boğazını geçerek 10 Ağustos'ta Türkiye'ye sığındı. (R. Mantran'a göre bombalama (s.274), 3 Ağustos'ta oldu.) İki gün sonra 12 Ağustos 1914'te İtilaf Devletlerinin donanması Çanakkale Boğazını ablukaya aldı. Türklerden gemileri geri vermelerini ya da gözetiminde tutmalarını istedi. Çanakkale Boğazı korunacak durumda değildi. (Türklerin daha sonraki Çanakkale deniz zaferini kazanmalarında, imanlarının yanında Almanlardan aldıkları teknik yardımların önemi büyük olmuştur.) İstanbul Hükümeti kendilerine sığınan bu gemileri satın aldıklarını açıkladı.

Türkler, bu sıkıntılı gelişmeye rağmen, ince politika yürüterek olayı savaşa girmeden atlattılar. Kısa bir süre sonra ise, Kapitülasyonları kaldırdıklarını açıklayarak nabız yokladılar. Gelişmeleri beklemeye koyuldular. Savaşa girmekte isteksiz davrandılar. Bu esnada Almanların oluşturduğu İttifak Devletleri (Bulgarlar da dahil), La Marne'da ve Galiçya'da başarısız oldular. Bunun üzerine çaresiz kalan Almanlar, Türklere mutlaka ihtiyaçları olduğunu anladılar. Türklerin derhal savaşa girmelerini istediler. Sıkı pazarlıklar sonunda Almanlardan karşılıksız yardım sözü alındı. **(Bu durumun Körfez Savaşındaki Türk yöneticilerin tavırları ve Türkiye'nin zararlarıyla karşılaştırılmasında yarar vardır.)**

R.Mantran'ın aktardığına göre (s.275), Almanların gönderdiği ilk altın kasalar 21 Ekimde İstanbul'a ulaştı. Bunun üzerine Yavuz ve Midilli adını alan denizaltılar Amiral Souchon yönetiminde, Karadeniz'deki Rus kıyılarını 29 Ekimde topa tuttular. Ruslar 2 Kasımda, İngiltere ve Fransa ise 5 Kasımda yaptıkları savaş ilanlarıyla bu olaya karşılık verdiler. Sultan Reşat da 11 Kasımda savaş ilan etti. 23 Kasımda da Osmanlı tebaasından olsun olmasın, bütün Müslümanlar sömürgecilere karşı cihada davet edildi.

İttihatçılar; geçmiş tarihte görülen ve 41 hanımdan, 130 çocuk sahibi olup İstanbul'dan ayrılmayan bazı padişahlar gibi şahsi zevkleri peşinde değillerdi. Ülkeyi maddeten sömüren, rüşvetlerle zenginleşen sarayın damatları ve birçok devşirme yöneticiler gibi de davranmadılar. İttihat ve Terakki üyelerinin çoğu, İtalyanların Trablusgarp çıkarmalarından (1911) başlayarak cepheden cepheye koştular. Bir çok aydın evlerinde sevdikleriyle otururken onlar, canları, kanları pahasına ülkeleri için bütün sevdiklerinden uzakta ön saflarda savaştılar. Sadrazam Talât Paşa, kendisine görev gereği devletin verdiği başbakanlık konutunda, oturmayı reddetti. Nedeni, bu kadar büyüklükteki bir binanın masraflarını maaşıyla karşılayamayacağını düşünmesiydi. Bu düşünceyle devleti, Sultanahmet'teki kendi küçük evinden yönetti.

Eğer İttihatçılar, fedakârca kendilerini tehlikenin ortasına atmasalardı, Balkan Savaşında hiçbir direniş göstermeyen ordu, I.Dünya Savaşında yedi cephede üstün bir direnişle nasıl savaşılabirdi? (Bu cefakâr insanların, fedakâr davranışlarını günümüz Türkiye'sinin yöneticileri uygulasalara, acaba Türkiye'nin kalkınma hızı bugünküne göre nasıl olur?)

Sonunda Kurtuluş Savaşından da başarıyla, bu vatansever insanlar çıktılar. Bir kısım Türk insanı, askerlere yiyecek bile vermeye çekinirken onlar, belirsizlik içinde ölüme atlattılar. Cumhuriyet fikri de onlara aittir. Aslında 1911'den itibaren yapılan ölüm-kalım savaşları, millet olunmasında çok önemli bir etken olmuştur.

İttihatçılardan bazıları savaş sırasında hatalar yaptılar. Örneğin, Sarıkamış olayında yapılmak istenen belki doğru bir stratejik plandı. Kış şartlarından yararlanılmıyordu. Böylece

Rusları, arkalarına sarkarak iki ateş arasında bırakmak mümkündü. Çünkü, bahar geldiğinde Rusları durdurmak mümkün olmayabilirdi. Ama, ayrıntılar iyi hesaplanmadı.

Enver Paşa doğuda savaş başlamadan önce askeri birliklerde teftişler yapmıştı. Bu teftişlerde ordunun durumunun Almanlardan alınan yardımlar sayesinde daha iyi duruma geldiğini gördü. Halbuki Enver Paşanın teftişlerinde yaşanan olaylar, Rusların meşhur "Potemkin Köyleri" hikâyesine benziyordu. Rus Çariçesi II.Katerina, halkının durumunu kendi gözüyle görmek için 1787 yılında Ukrayna ve Kırım'ın belli bölgelerini teftişe çıkar. Bölge valisi Potemkin, çariçenin geçeceği güzergâhtaki köylerin halkını diğer yörelerden getirttiği malzemelerle destekler ve zengin gösterir. II. Katerina, halkın durumunun çok iyi olduğunu düşünerek Moskova'ya memnun döner. Bu olaya Rus tarihinde "Potemkin Köyleri" denilir. (Vali Potemkin Kırım Türklerine en çok zulmeden komutanlardandı. Sonra vali yapıldı.)

Ruslarla yapılan Sarıkamış Savaşının başlangıcında, Köprüköy muharebesinde, Türkler başarı kazandı. Enver Paşa, yaptığı teftişlerde ordunun durumunu iyi görmesi ile bu başarıyı birleştiren, hava şartlarının sertliğine rağmen harekâtı devam ettirmiş olabilir. Diğer taraftan komutanların kendilerine göre planlar yapmaları da ters etki yaptı. Sonuçta çok değerli, cefakâr insanlar soğuktan ve tifodan, doğru dürüst savaşmadan şehit oldular. Ama savaş sırasında, Enver Paşanın kendisi de bazı günlerde siperlerin içerisindeydi. O da soğuktan titremektedir. (Bu savaş sırasında Türklerin kaybı konusunda henüz net rakamlar yoktur. 40.000- 55.000 arasında değişik sayılar verilmektedir.)

Tarihteki büyük zaferler ve yenilgiler arasında bazen sadece ince bir çizgi vardır. (Türklerin kazandığı Preveze Deniz savaşı öncesinde donanma komutanı Barbaros Hayrettin Paşa, limana sıkışıp kaldığını görür. İmha edilmek üzere olduğunu anlar. Limandan kurtulmak için bir hesap yapar. Eylül ayının son günlerinde rüzgârın yön değiştirdiğine rastladığını, yine böyle bir değişim olabileceğini düşünür. Savaş planlarını bu varsayım üzerine kurar. Komutanları bu karara itiraz ederler. Ama, O komutanları dinlememiş ve limandan çıkış emri vermiştir. Gerçekten de rüzgâr yön değiştiren büyük bir zafer kazanmıştır. Sarıkamış'taki aksilik, ordunun ormanlardan çıkıp düzlüğü geçtiği sırada, belki de uzun yıllar görülmeyen bir kar fırtınasının başlamasıdır. Günümüzdeki askeri yetkililer, geri hizmeti olan tedarik sistemindeki aksaklığın, Sarıkamış'ta kötü sonuç alınmasında etkili olduğunu söylerler.)

Çanakkale zaferi ve Kut'ül(el) Ammare'de İngilizlerin mağlup edilmesi ve general Townsend'in esir edilmesi de, Enver Paşa ve ekibini şımartır (28 Nisan 1916). İngilizleri Irak'ta yenen orduyu dağıtırlar. Irak'ı sağlama almadan ordunun bir kısmını Horasan'a göndererek, Orta Asya'yı kurtarmanın hayaline kapıldılar. Enver Paşanın hırslı bir yapıda olması, kimi zaman gerçeğe uzaklaşarak hayallerin peşinde koşmasına neden oldu.

Winston Churchill'in "Benim siyasi hayatımı yirmi yıl geriye attı." dediği Enver Paşa, Dünya Savaşından sonra da bu hayalinin peşinde Orta Asya'ya gitti. Oralarda beklediğini bulamayınca mertçe ölmesini bildi. Bu konularda Şevket Süreyya Aydemir Enver Paşa adlı eserinde şöyle der (s.653):" Bu sebeple Enver Paşa hem bir tarih, hem bir efsane, hem bir dramdır. Bütün doğru ve yanlışlarıyla. Denilebilir ki bu türlü büyük kader savaşlarında, doğru ve yanlış bile, tam ölçüler değildir."

İttihatçıların hatalarından biri olarak; savaşın Türklerin aleyhine geliştiği 1916 yılında, neden müttefiklerden ayrı olarak tek taraflı barış istenilmediği tartışılacak sorulardan biridir. Dünyadaki birçok millet için bu durum yargılanabilir. Nitekim her iki Dünya savaşında da sonradan saf değiştirmenin örnekleri yaşanmıştır. Ama barış isteği ülkelerinin yararına bile olsa, Türkler böyle bir yola gitmezler. Türklerin özellikleri dikkate alındığında, yöneticilerin böyle bir talepte bulunmaları çok zordur. Türkler, verdikleri sözleri tutan insanlar olarak tarihe

geçmişlerdir. Yol arkadaşları nankörlük etmedikçe onları yalnız bırakmazlar. Dost bildiklerini satmazlar.

Her insan, kendisinin büyük ölçüde etkin olduğu ve sadece iki kişi arasında geçen olaylarda bile, hatalı kararlar verebiliyor. Bu nedenle, gençlikleri cephelerde vatan uğruna savaşlarda geçmiş bu insanların hatalarını ve sevaplarını tartışırken, insaf sınırlarını aşmamak gerekir kanısındayım. Tarih olmuş bütün konularda dönemin şartları göz önüne alınmalıdır.

Yaşadığımız günün şartlarından tarihe bakarak İttihatçılar suçlanamayacağı gibi, günümüzdeki sorunların çözümünde İttihatçıların yöntemlerini kullanmak da yanlıştır.

İsmail Hakkı KÜPÇÜ